

Nerudová, Liliana

Sociální politika ve světle výzkumných prací

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. G, Řada sociálněvědná.
1982, vol. 31, iss. G26, pp. [113]-115

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/111367>

Access Date: 24. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

RECENZE

Sociální politika ve světle výzkumných prací

Československý Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, pracoviště Praha je již tradičním dodavatelem zajímavých a hodnotných výzkumů. I když je poněkud neobvyklé recenzovat výzkumné zprávy, chtěla bych upozornit na vysokou úroveň publikace Vladimíra Wynnyczuka a kolektivu „*Mezinárodní srovnání populačních opatření v Evropě*“ (1978). Práce navazuje na předchozí srovnání z roku 1976 a podává stručný, ale velmi zasvěcený přehled populačních opatření a opatření společenské péče o rodiny s dětmi, která platí ve všech socialistických státech a některých evropských kapitalistických zemích. Ve srovnatelné tabulkové formě obsahuje studie informace o podmínkách sociálního zabezpečení rodin s dětmi, informace o podmínkách uzavření sňatku či uskutečnění rozvodu a informace o přístupu jednotlivých států k otázkám plánovaného rodičovství, jak byla v platnosti v r. 1978. Práce je doplněna analýzou populačního vývoje v srovnávaných státech.

U jednotlivých opatření je uváděna výše finanční podpory a výčet podmínek, za kterých jsou poskytovány. Pro lepší orientaci a srovnání udávají autoři i výši průměrné měsíční mzdy v průmyslu. Jejich demografická analýza si také všimá změn reprodukčního procesu v jeho základních ukazatelích.

Studie je cenným příspěvkem v oblasti sociální politiky, především pro svou aktuálnost, srovnatelnost a spolehlivost údajů a také proto, že informace o populačních opatřeních v jiných státech jsou u nás velmi obtížně dostupné. Je vhodným studijním materiálem pro instituce, politické pracovníky, pracovníky v oblasti sociální politiky i pro pedagogy na některých středních a vysokých školách. Prospěšné a užitečné by bylo, kdyby autoři v této dobré tradici pokračovali a po určitém časovém odstupu sestavili další přehled, který by zachytil změny v oblasti sociální péče o rodinu a děti, ke kterým průběžně v jednotlivých státech dochází. Vítejným přínosem by byl i obdobný přehled z jiných oblastí společenské péče o obyvatelstvo.

Další hodnotnou prací je zpráva z výzkumu Milady Bartošové „*Situace rodin s prvním dítětem do věku tří let*“ (1979). Cílem této studie bylo odhalení hlavních problémů této skupiny obyvatel a naznačení možných směrů pomoci. Autorka v práci použila statistického materiálu Federálního statistického úřadu, rodinných účtů a materiálů českého Ministerstva financí o novomanželských půjčkách. Bytovou situaci odvodila z jiných výzkumů realizovaných tímto pracovištěm.

Z údajů prezentovaných autorkou je zřejmý posun zakládání rodiny a prvního porodu do nižších ročníků, než tomu bylo u rodičovské generace dnešních snoubenců. Snižuje se věkový rozdíl mezi manželi, prudce roste vzdělání a častěji se stává vyšší vzdělání ženy ve srovnání se vzděláním muže. Pro dnešní mladou rodinu s jedním dítětem jsou příznačné také relativně nízké příjmy.

Mladé rodiny jsou charakteristické i svou zvláštní bytovou situací. Pouze jedna

třetina z nich žije po svatbě ve vlastním bytě, avšak v průběhu pěti let získává většina z nich samostatný byt. Z demografických údajů vyplývá, že tento soubor tvoří mladí lidé ve věku do 25 let a délku manželství do 5 let. Autorka podotýká, že do tohoto období spadá jejich profesní start a pro muže základní vojenská služba. To znamená, že čím je sňatek časnější, tím je i kumulace životních změn větší.

Protože většina mladých manželství je finančně odkázána na pomoc svých rodičů, zamýšlí se autorka také nad charakteristikou rodičovské generace dnešních mladých manželů a odhaduje, k jakým změnám u nich může v postojích k dospělým dětem docházet. Ve svých úvahách vychází z faktu, že dnešní snoubenci vyrůstali převážně ve velmi dobře ekonomicky zajištěných rodinách, pro které byl charakteristický postupný vzestup životní úrovně. Dokonalé vybavení domácnosti, kvalitní oblečení a kvalitní strava je pro rodiče dnešních mladých lidí velkým pokrokem oproti jejich skromným počátkům při zakládání rodiny. Obvykle již dnes nemají jiné přání kromě toho, aby poskytl svým dětem v krátké době vše, co sami požívali celý život. Ochota přispívat mladé rodině na vybavení a provoz domácnosti je jistou kompenzací za to, co jim v mládí chybělo. Naproti tomu však z celkového trendu změn rodinného života autorka vyvozuje, že další generace bude méně ochotna tímto způsobem přerozdělovat své příjmy, protože jejich start do manželství byl jiný a osobní potřeby a zájmy jsou v každé generaci bohatší a tím i nákladnější.

Z příjmového hlediska se tedy sledované rodiny rozpadají na skupinu, která je podporována rodiči, a na skupinu, která žije od počátku z vlastních příjmů. Skupina, která nemá hmotnou podporu širší rodiny, bude pravděpodobně narůstat a rodiče mladých snoubenců budou pravděpodobně častěji vynakládat své příjmy na vlastní potřeby. V souvislosti se stoupajícím počtem rodově bude také v každém dalším ročníku přibývat mladých lidí z neúplných rodin, kde jsou příjmy a možnosti pomoci výrazně nižší.

Svou podnětnou a obsahově závažnou studii uzavírá M. Bartošová zdůrazněním nutnosti větší společenské péče mladým rodinám. Pro zajištění dvojího příjmu v těchto rodinách je třeba i nadále rozvíjet dětská zařízení a uvážit formu pomoci mladé rodině po skončení řádné mateřské dovolené.

Práce Milády Bartošové je věcná, srozumitelná, její velkou předností je, že není zahlcena čísly a tabulkami. Je psána s citem a porozuměním pro problémy rodin s dětmi. Po metodické stránce je její studie velmi dobrým příkladem sociologické práce, založené na studiu dokumentů a sekundární analýze dat z různých výzkumů a pramenů. Sympatická je i její osobní a společenská angažovanost, se kterou upozorňuje na mezery v našem systému společenské péče o rodinu a děti.

V tomto přehledu bych se ještě chtěla zmínit o zajímavé práci Miroslava H ir š l a „Analýza skupin obyvatelstva s omezenou možností spotřeby v roce 1976“ (vyd. 1979). Účelem studie je podání hlubší charakteristiky a příprava podkladů pro prognózu vývoje a případná opatření, která by vedla k omezení tohoto společensky nežádoucího jevu. Oblast omezené životní spotřeby je vymezená horní hranicí pásma sociálního minima. Autor tedy operuje v práci se dvěma základními pojmy:

1. *Sociální minimum* definuje jako takový podíl na průměrné úrovni spotřeby, který tvoří dolní hranici obecně přijatelné výše životní úrovně. Horní hranici pásma sociálního minima určil částkou 806 Kčs na člena domácnosti a u samostatně žijícího nepracujícího důchodce částkou 795 Kčs.

2. *Existenční minimum* tvoří 42 % průměrného příjmu, pro rodinu se dvěma nezávislými dětmi je stanovil částkou 604 Kčs na člena domácnosti a u nepracujícího samostatně žijícího důchodce částkou 597 Kčs měsíčně.

V době realizace výzkumu žilo v oblasti omezené spotřeby 10 % z celkového obyvatelstva. Oproti minulým šetřením se tento podíl výrazně snížil, zatím co podíl osob žijících v pásmu existenčního minima zůstal nezměněn a je jedním z nejnižších na světě. Autor upozorňuje, že důsledným dodržováním směrnic o doplňkové sociální péči by bylo možné tento podíl ještě snížit.

Převážnou část osob žijících v pásmu omezené spotřeby tvoří domácnosti se závislými dětmi; významně zde roste podíl dělnických domácností — ty tvoří polovinu všech osob a tři čtvrtiny celkového souboru dětí. Zkoumanou skupinu srovnává také z hlediska územního. Upozorňuje na celkové nepříznivé postavení Prahy, Východoslovenského a Středoslovenského kraje. Na ostatním území ČSSR jsou podíly osob, žijících pod hranicí sociálního minima, vyrovnány.

Rozhodujícím faktorem vzniku omezené možnosti spotřeby v rodinách s jedním

ekonomicky aktivním členem je vysoký počet vyživovaných osob. Zvláště ohrožené omezenou možností spotřeby jsou domácnosti, ve kterých je zaměstnán pouze jeden člen, a neúplné rodiny, ze kterých více než jedna čtvrtina žije pod hranicí sociálního minima. Ohroženost neúplných rodin autor dokládá i faktem, že pod hranicí existenčního minima žije každé patnácté dítě z neúplné rodiny.

Z rozboru domácností nepracujících důchodců vyplývá, že nejvyšší míra ohrožení omezenou možností spotřeby se vyskytuje u podsouboru nejstarších a nejmladších důchodců.

V závěru studie se autor zamýšlí nad náměty pro možná opatření v této sociálně-politické oblasti. Za nejdůležitější považuje pravidelné přizpůsobování výše dávek pohybu průměrné mzdy, zejména u nejnižších důchodů, kde je důchod jediným zdrojem obživy. Za nežádoucí považuje úpravu zákonných norem, týkajících se dvojic důchodců odkázaných na jeden příjem a rodin důchodců se závislými dětmi. K úvaze dává i prozkoumání možnosti opatření ve prospěch důchodců starších sedmdesátí let a invalidních důchodců se závislými dětmi. Všem těmto skupinám by měly věnovat pozornost jak národní výbory, tak i podniky v rámci svých plánů sociálního rozvoje.

Studie Miroslava Hiršla je zatím poslední z řady prací, ve kterých se zabývá problematickou sociálně potřebných občanů. Je příkladným dokladem užitečnosti a účelnosti využití dat ze sčítání lidu a mikrocensů. Právě jeho sociologické analýzy se staly podkladem pro úpravu důchodového zabezpečení pracujících a stanovení hranice sociální potřeby, od které je možno poskytovat hmotnou pomoc z prostředků doplňkové péče.

Liliana Nerudová

A. G. Charčev: **Brak i semja v SSSR.** (Druhé, přepracované a doplněné vydání. Moskva, Mysl 1979, 366 s.)

Když vyšlo před patnácti lety, v roce 1964, první vydání Charčevovy knihy, stalo se milníkem v sovětské sociologii rodiny. Byl to zakladatelský čin, který shrnul a uspořádal soudobý stav vědomostí o sovětské rodině, podal přehled o stavu bádání, formuloval základní teoretická a metodologická východiska, vytýčil půdorys a stanovil perspektivy pro další vývoj. Byla to knížka, která Charčeva postavila jednoznačně do čela sovětských matrimonologů a získala mu i široké mezinárodní uznání.

Vychází-li dnes *Brak i semja v SSSR* podruhé, není to prostá reedice. Společenský vývoj i věda o rodině prodělaly za tu dobu téměř jedné generace ohromný vývoj; rodiny dětí se podstatně liší od rodin, z kterých vycházejí, mají jiné potřeby, možnosti i podmínky rozvoje. Jak píše autor v úvodu, došlo zejména k „podstatnému rozšíření možnosti pro upevnění rodiny a zvýšení její sociální role“ (s. 3). Na druhé straně ovšem postavil prudký společenský rozvoj sovětskou rodinu před řadu protikladů, problémů a obtíží, jejich řešení je naléhavé a činí aktivní demografickou politiku nezbytnou. Sociologie rodiny odpovídá na tento vývoj výrazným posunem důrazu z jednoho typu tématu na druhý, prohloubením záberu, přehodnocením některých starých závěrů a předpokladů. Také na západě se mění témata, směr pozornosti, teoretická východiska a praktické závěry sociologie rodiny. Hovoří se tu o „sexuální revoluci“, o radikální změně vnitřní struktury i funkcí rodiny a sociální výzkum i teorie hledají odpovědi na otázky po dalším směru tohoto dramatického vývoje; a snaží se s nimi vypořádat. Obsahuje, tak jako už první vydání, velmi solidní změnamy, jako sociologie rodiny.

Nové vydání Charčevovy knihy reflektuje všechny tyto změny, reaguje na ně a snaží se s nimi vypořádat. Obsahuje, tak jako už první vydání, velmi solidní historicko-teoretický úvod, který zařazuje výzkum rodiny do širšího rámce sociologické teorie a staví ho na pevný základ marxistické filozofie a historiografie. Hlavní sledovaný historický proud týká se samozřejmě vývoje instituce rodiny v evropské feudální a kapitalistické společnosti s průhledy daleko před náš letopočet; mezi cito-